سفینه
مجلهٔ تحقیقی در زمینهٔ زبان، ادبیات و فرهنگ فارسی
شمارهٔ ۲۳ میلادی،صص ۳۷-۴۶

Safeeneh
A Research Journal of Persian
Language, Literature and Culture
No.23, pp 37-46

فروغ فرخزاد: صدای زنانه در ادبیات معاصر فارسی

Forough Farrokhzad: The Feminine Voice in Contemporary Persian Literature

اقرا نذر حسین

دانشجوی دوره دکتری، گروه زبان ادبیات فارسی، دانشگاه پنجاب، لاهور. پاکستان

Abstract:

Forough Farrokhzad (1935-1967) was one of the most influential and pioneering female poets in modern Persian literature. Born in Tehran, she led a life marked by personal struggle, creative expression, and cultural rebellion. Her poetry is notable for its bold emotional honesty, feminist voice, and unique poetic language. Forough began her literary career at a young age and published five major poetry collections. Each collection reflects a transformative phase of her intellectual and emotional growth. Through confessional style and vivid imagery, she addressed themes such as love, isolation, womanhood, existential doubt, and social injustice. She also ventured into documentary filmmaking; with her film "The House is Black" becoming a seminal work in Iranian cinema. Forough's legacy lies in her fearless pursuit of truth, and she remains a powerful symbol of modernism and feminine expression in Persian literature.

Keywords:

Forough Farrokhzad, Persian modern poetry, Feminist literature, Iranian women poets

چکیده:

فروغ فرخزاد (۱۳۱۳-۱۳۴۵ش) یکی از تأثیرگذارترین و پیشگام‌ترین شاعران زن در ادبیات معاصر فارسی است. او که متولد تهران بود، زندگیِ پرفراز و فرودی همراه با تلاش‌های شخصی، آفرینش‌های هنری و طغیان‌های فرهنگی داشت. شعر فروغ به سبب صراحت عاطفی، صدای زنانه و زبان ویژه و متمایز شاعرانه‌اش شناخته می‌شود. فروغ فعالیت ادبی خود را از سنین جوانی آغاز کرد و پنج دفتر شعر برجسته به چاپ رساند. هر یک از این مجموعه‌ها نشان‌دهندهٔ مرحله‌ای تحول‌آفرین در رشد فکری و احساسی اوست. او با بهره‌گیری از سبک صمیمی و صریح و تصویرسازی‌های زنده، به مفاهیمی چون عشق، انزوا، زنانگی، تردیدهای وجودی و بی‌عدالتی‌های اجتماعی پرداخت. او همچنین به حوزه فیلم‌سازی مستند قدم نهاد و با ساخت فیلم "خانه سیاه است"، اثری ماندگار و کلیدی در تاریخ سینمای ایران به یادگار گذاشت. میراث فروغ در جست‌وجوی بی‌باکانه حقیقت نهفته است و او همچنان نمادی قدرتمند از نوگرایی و بیان زنانه در ادبیات فارسی به شمار می‌رود.

واژه های کلیدی:

فروغ فرخزاد، شعر معاصر فارسی، ادبیات زنان، زنان شاعر ایرانی

فروغ فرخزاد در ۱۵ دی‌ماه ۱۳۱۳ش در تهران متولد شد. پدرش شغل نظامی داشت و مادرش زن ساده بود. فروغ چهار تا برادر و دو تا خواهر داشت و خود فروغ فرزند چهارمین بود.

فروغ فرخزاد با آغاز مدرسه در مهرماه، به دبستان سروش در حوالی چهارراه گمرک، خیابان بلورسازی رفت و در ۱۳۲۵ش تحصیلات مقدماتی را تکمیل

کرد. با شروع سال تحصیلی بعد، به دبیرستان خسرو خاور رفت و در سال ۱۳۲۸ش تحصیلات متوسطه را تمام کرد. در مهرماه همان سال به هنرستان کمال‌الملک رفت تا حرفه‌های هنری مانند کارهای دستی، خیاطی، خطاطی و نقاشی را بیاموزد. او نقاشی را زیر نظر بهجت صدر، علی‌اصغر پتگر و مهدی ویشکایی تا اندازه‌ای فراگرفت. سال تحصیلی ۲۸-۲۹ را باوجود تجدید شدن در درس شیمی، در شهریورماه به پایان رساند؛ اما دوره تحصیلی هنرستان را نیمه‌تمام گذاشت. (کراچی، ۱۳۸۳ش، صص۵-۶)

فروغ در شانزده سالگی با پرویز شاپور ،خواهر زادۀ مادرش، ازدواج کرد. حاصل این ازدواج پسری به نام کامیار بود. این زندگی مشترک چندان دوام نیاورد و پس از چند سال به جدایی انجامید. در آن زمان فروغ یک بار سعی خودکشی نمود؛ اما زنده ماند. در ۲۴ بهمن ۱۳۴۵ش، وقتی که فروغ به سوی محل کارش می رفت، در تصادف ماشین از دنیا رفت.

اندیشه های دیگران درباره فروغ فرخزاد:

علی اکبر کسمائی:

او دردمندانه لذت می‌برد و هنرمندانه درد می‌کشید. سادگی و صداقت او انسان را افسونی پر از تحسین و احترام می کرد.

دکتر رحمت مصطفوی:

فروغ، با عشق سرشار به زندگی و با ایمان تزلزل‌ناپذیر به لزوم وحدت شعور و زندگی، دشمن شمارۀ یک ریا و سالوس بود.

صدرالدین الهی درباره فروغ چنین می گوید:

فروغ هنوز حرف‌های بسیار داشت، هنوز او همهٔ صمیمیت‌هایش را بازگو نکرده بود. فروغ جای بزرگی در شعر معاصر ما داشت.

طاهره صفار زاده:

شعر فروغ غنی از احساس و گسترده است و در نگاهش دنیایی قرار دارد.

آثار:

اسیر (۱۳۳۱ش):

فروغ در هفده سالگی اولین مجموعه شعر "اسیر" در سال ۱۳۳۱ش منتشر کرد. بعدها این اثر مجدداً چاپ شد. مجموعه اسیر، خاطره‌های منظوم و اعتراف‌های زبانِ عاشقی است که بی‌پروا از همگان، برای خویشتن پیشِ خویش می‌نویسد؛ گویی شاعرِ مجموعه اسیر جز خود و نفسِ خویشتن، هیچ حقیقتی را در جهان نمی‌شناسد و سرودهایش تنها نمودی از احساس‌ها و عاطفه‌های مهارنشدهٔ زنی جوان و عاشق است که در پی ثبتِ لحظه‌های زندگی بر سفیدیِ کاغذ است، و در ارائه آن نه به مخاطب توجهی دارد و نه به ساختار؛ به همین سبب در مجموعه اسیر، ضعف‌ها (یا پاره‌های) ساختاری و گفتاری بسیار است. (نک: فروغ، ۱۳۳۱ش، ص ۷۵۵)

دیوار (۱۳۳۵ش):

دیوار، دومین مجموعه اشعار فروغ، در تیرماه ۱۳۳۵ شمسی با ۲۵ قطعه شعر منتشر شد. شعرهای مجموعه دیوار بدون تاریخ است، اما با رویکردی زندگی‌نامه‌ای مشخص می‌شود که این اشعار در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۳۵ش سروده شده‌اند. از این مجموعه تنها سه شعر غیرعاشقانه‌اند. زنی که

تمام ذهنیت او با عشق شکل گرفته، هیچ مسئله‌ای جز عشق نمی‌شناسد؛ تا جایی که وقتی زنِ عاشـــق در آبِ چشـــمه‌ای آبتنی می‌کند، به آب چشـــمه شخصیت می‌دهد. (نک: فروغ، ۱۳۳۵ش، ص ۵۲)

عصیان (۱۳۳۷ش):

این سـومین مجموعه شـعر فروغ فرخزاد اسـت که در سـال ۱۳۳۷ ش منتشـر شـد. ۱۷ قطعه شـعر در این مجموعه به چاپ رسـیده که مضـمون هشـت قطعه شعر، عاشقانه و همچون شعرهای پیشین اوست و مضمون چهار قطعهٔ دیگر آن به عنوان عصیان و خطاب به خدا سروده شده. دو قطعه مرور خاطرات او با فرزندش و شـعرهایی دربارهٔ مرگ و زندگی اسـت. او در این اشـعار با زبانی عتاب‌آلود از خداوند می‌پرســد که برای چه او را به دنیا آورده؟ چرا باید خطا کند؟ چه خواهد شــد؟ و چراهای بســیار دیگری از این دســت که محتوای عصـیان‌های او را سـاخته اسـت. شـعرهای عاشـقانه او در این دفتر، خاطرات اندوهناک زنی عاشـق اسـت که گاه به گذشـته خود بازمی‌گردد. (نک: فروغ، ۱۳۳۷ش، ص ۵۸)

تولدی دیگر (۱۳۴۲ش):

چهارمین مجموعه شــعر فروغ فرخزاد، «تولدی دیگر» اســت که در ســال ۱۳۴۲ش منتشـر شـد؛ مجموعه‌ای از ۳۵ قطعه شـعر که ۱۳ شـعر آن به لحاظ موضـوعی به زن مربوط می‌شـود و ۲۲ شـعر دیگر دارای موضـوع‌های متفاوتی است. فروغ در «تولدی دیگر» شاعری است با ذهنی متفاوت که عمقِ ذهنیتِ عاشـقانه را کشـف کرده اسـت. در نگاهِ او، همه عناصـرِ موجودات قادر به

عشقبازی‌اند. بی‌مرز بودنِ تخیلاتِ او، چنین تصویری را در فضای شعرِ او جاری کرده است. (نک: فروغ، ۱۳۴۲ش، ص ۶۷)

از سی و پنج شعرِ "تولدی دیگر"، سوای "غزل"، "عاشقانه" و "مرداب" که در قالب‌های غزل و مثنوی هستند، و شعرِ "سفر" که با رعایتِ تساویِ طولیِ مصراع‌هاست، و "علی گفت مادرش روزی" که جنبه‌ی فولکلوریک دارد، و دیگر اشعار اوزانِ شکسته‌ای دارد.

غزلش صاف است و نو... صرف نظر از قوافی مغشوش و مدهوش که عربی است. بهتر بود که نبود، روی هم رفته غزل بی لطفی نیست. (حقوقی، ۱۳۶۸ش، ص ۲۲۲)

زبان و لحن فروغ فرخزاد:

زبان و شعر فروغ، برخلاف زبان ساخت‌مند و آرکائیک اخوان و شاملو، زبانی است محاوره‌ای و گاه تصویری، با دایره‌ی وسیع واژگانی و مانورهای خیره‌کننده، و بسیار نزدیک به منطق طبیعی کلام تخاطبی. با نگاهی به حوزهٔ بسامدی واژگان و ترکیب‌های شعری فروغ در هر دو دورهٔ شاعری‌اش، حساسیت و هوشیاری او را در بهره‌گیری از امکانات بالقوهٔ زبان به‌وضوح می‌یابیم. زبان و تصویر در شعر او غالباً آفرینندهٔ فضای تازه و ملموس شهری‌اند. او بیش از آن‌که شاعری تصویرساز و ایماژگرا باشد، شاعری فضاساز است که حسِ زنانهٔ خود را در اشیا و عناصر می‌دمد و از این‌رو، به ادراکِ عمیقی از دنیای پیرامون می‌رسد. او برخلافِ شعرا و ادبای قدیم، از

جهانِ اشـیا فاصـله نمی‌گیرد، بلکه می‌کوشـد تا به مرحله‌ی هم‌حسـی با آن‌ها برسد. (روزبه، ۱۳۶۳ش، ص ۲۱۵)

فیلم سازی:

در سـال ۱۳۳۸ش فروغ برای مطالعه و بررسـیِ تشـکیلات جهتِ تهیه فیلم، به‌ویژه فیلمِ مستند، به انگلستان مسافرت کرد. در سال ۱۳۳۹ش، "مؤسسه ملی فیلم کانادا" تهیه فیلمی از مراسم خواستگاری در ایران را به "گلستان‌فیلم" سـفارش داد؛ فروغ در این فیلم بازی کرد و در تهیه آن کمک‌های مؤثری نمود.

در سال ۱۳۴۰ش در ساختن قسمت سوم فیلم "یک آتش" فعالیت شایانی از خود نشـان داد. این فیلم که از ساخته‌های ابراهیم گلستان است، در جلسه پنجاه و چهارم "کانون فیلم" نمایش داده شـد و در همین سـال بود که فروغ تهیه صـدای فیلم "موج و مرجان و خارا" را بر عهده گرفت. "موج و مرجان و خارا" فیلمی ۳۵ میلی‌متری بود به مدت چهل دقیقه و با فیلمنامه و کارگردانی ابراهیم گلسـتان. این فیلم در سـال ۱۹۶۲ برنده جایزه ویژه گردید. (فروغ، ۱۳۷۷ش، ص ۳۰)

نام های فیلم های فروغ فرخزاد به قرار زیر هستند:

- آب و گرما
- خانه سیاه است
- خواستگاری
- دریا

- موج و مرجان وخارا
- یک آتش

ویژگی شعر فروغ فرخزاد:

در شعر فروغ فرخزاد بسیار ویژگی های دیده می شود، چند از آن زیر هستند:

مسایل اجتماعی:

در اشعار فروغ مسایل اجتماعی بارها دیده می شود. او در تولدی دیگر و ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد با نابسامانی های اجتماعی و خلا های انسانی در تفاد بود. (نک: فروغ، ۱۳۵۶ش، ص ۵۹)

او شاعری بود که از مرحلهٔ خودمحوری گذشته بود و در راه رسیدن به آرمان‌های انسانی، به مسایل اجتماعی و هستی با بعدی وسیع‌تر می‌نگریست. بنابراین منطقی است چهارچوب سخنش و داوری در مورد افرادی خاص چون او، وسیع‌تر باشد و مسایل سطحی و حاشیه‌ای مبنای داوری قرار نگیرد.

صادقانهٔ خویشتن:

فروغ در تمامی اشعارش، صادقانهٔ خویشتن را بیان کرد و برای سازگاری با جامعه و قراردادهایش دست به تظاهر نزد. او از ریا و ظاهرسازی دور بود؛ و این امر در جامعه‌ای که اصول اخلاقی و فرهنگی آن خودداری و پرهیز از صراحت بیان است، کاملاً طبیعی به نظر می‌رسد. (نک: فروغ، ۱۳۳۱ش، ص۱۲)

حقوق زنان:

مهم‌ترین و ارزشمندترین ویژگی شعر فروغ، دید و نگاه زنانه‌ای است که سبب تفاوت شعر او با دیگران شد. تصاویری به غایت زنانه که تنها یک زن می‌تواند آن را تجربه و مجسم کند؛ فروغ در "اسیر"، زندانی را تصویر می‌کند که با دید و نگاه زنانه توصیف شده است. زندانی که او تصویر می‌کند، نه مانند زندانِ مسعود سعد سلمان است و نه به زندانِ ملک‌الشعرا تقی بهار شباهت دارد. زندان او، زندگی زنی در پشت دیوارهای خانه است که زندان‌بانِ آن کسی جز همسر او نیست. این دید و نگاه همراه با حس زنانه و شیوهٔ خاص بیان او، شعری متفاوت، زیبا و ماندگار خلق کرد. (همان،ص۳۴)

نتیجه گیری:

فروغ فرخزاد پس از پروین اعتصامی، مشهورترین و محبوب‌ترین شاعرهٔ ایرانی است. او در شعر خود موضوعاتی را بیان کرد که به گفتهٔ منتقدان در حدود هزار سال ادبیات فارسی سابقه نداشت. شاعران کلاسیک در مورد زندگی خصوصی خود کمتر سخن گفته‌اند؛ اما فروغ احساس خود را با جوش و شور بیان کرده است.

منابع و مآخذ:

- روح انگیز، کراچی (۱۳۸۳ش)، فروغ فرخزاد، انتشارات داستان، تهران
- روز به، محمد رضا (۱۳۴۳ش)، ادبیات معاصر ایران شعر، انتشارات روزگار، تهران
- فروغ فرخزاد (۱۳۳۱ش)، اسیر، انتشارات امیرکبیر، تهران
- همو (۱۳۵۶ش)، ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد، انتشارات مروارید، تهران
- همو (۱۳۴۲ش)، تولدی دیگر، انتشارات مروارید، تهران
- همو (۱۳۳۵ش)، دیوار، انتشارات مروارید، تهران
- همو (۱۳۷۷ش)، دیوان اشعار فروغ (مرتبه بهروز جلالی)، انتشارات مروارید، تهران
- همو (۱۳۳۷ش)، عصیان، انتشارات مروارید، تهران
- محمد حقوقی (۱۳۶۸ش)، شعر و شاعران، انتشارات نگاه، تهران